

Александър ХРИСТОВ

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

ИЛЮЗИВНОТО КАТО ТЕМА В ПОЕЗИЯТА НА ДОБРОМИР ТОНЕВ И ГЕОРГИ РУПЧЕВ

Aleksandar HRISTOV

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

THE ILLUSORY AS A THEME IN THE POETRY OF DOBROMIR TONEV AND GEORGI RUPCHEV

Интерпретацията на стихотворения на Добромир Тонев и на Георги Рупчев е провокирана както от близкия по време дебют на двамата поети, така и от наличието на сходства при превръщането на илюзивното в тема на тяхната поезия. Визира се не само и единствено прякото упоменаване на илюзиите в рамките на художествените текстове, но и всичко, което засяга различните „разминавания“ между възприетото и действителността, а и разрывите, формирани се в резултат от осъзнаването на т.нар. разминавания. Разгледани са и различните обвързвания на илюзивното като тема в лириката на Д. Тонев и Г. Рупчев с въпроси от морално-нравствен характер, с детско-наивните представи, с мечтателността, с усъмняванията, с усещането за непреодолимост.

The following interpretation of the poems of Dobromir Tonev and Georgi Rupchev was provoked both by the close in time debut of the two poets and by the presence of similarities in the transforming of the illusory into a theme of their poetry. The article refers not only to the occasions of direct mentioning of illusions within the chosen texts, but also to everything that addresses the various “discrepancies” between the perceived notions and reality, as well as the ruptures resulting from the awareness of those discrepancies. The text also examines the different connections of the illusory as a theme in the poetry of D. Tonev and G. Rupchev with questions of moral and ethical nature, with visions of childhood and naivety, with dreaminess, with having doubts, with the feeling of insurmountability.

Ключови думи: илюзия, тема, поезия, Добромир Тонев, Георги Рупчев

Key words: illusion, theme, poetry, Dobromir Tonev, Georgi Rupchev

Илюзиите се формират в човешкото съзнание. Проявяват се при несъответствия между действителността и представата за нея. Зависят най-вече от взаимоотношенията между сетивата, възприятията, опита, паметта, възмож-

ностите на индивида да осмисля и преработва¹ информация и всичко, което личността разбира, осъзнава, приема или отхвърля... При и за появата на илюзиите имат значение ситуацията, обстоятелствата, както и фактори, които произтичат от индивидуалното (когнитивно, но и емоционално) състояние. Наблюдава се разминаване, когато не всичко, „което възприемаме, помним и знаем, е в пълно съответствие със състоянието на външния свят“ (Roediger 1996: 76). Допълнително внимание изисква и „дилемата“ за степената, в която средата, „външният свят“ или по-точно „отпечатъците, стереотипите и архетиповете на социалната сфера определят личните ни чувства, дела, мисли и дори способност за изживяване“ (Камбъл 2007: 102). А въпреки че съществуват различни видове (обединени чрез названието), в крайна сметка „всички илюзии включват някои характеристики на даден обект, които се виждат правилно, но и други, които се виждат неправилно“ (Fish 2009: 146 – 147). А ако по дефиниция илюзията е „убеждение, което се отклонява от реалността“, тогава се приема предположението, че е постижимо съществуващото обективно да се „обхване“, т.е. достига се и до „философския дебат за това дали човекът някога ще може да познае реалността“ изцяло (Taylor, Brown 1988: 194).

Отвъд определенията, тезите и дебатите на психолози и философи, илюзиите на фокусника и илюзиите в литературата например имат малко общо помежду си, ако се имат предвид най-вече начините, чрез които реализират смисъла си. Както и да се подходи, илюзивното² – ако присъства в текста – се включва в художествената цялост и се очаква по презумпция да придобива индивидуални за творбата значения. Понякога илюзията се назовава (директно, чрез метафори или чрез асоциации) в стихотворение и в резултат назоваването може да провокира да се разсъждава не само за явлението, но и за заблуда при ординарна случка, за необяснимото в битието, за противоречията в човешкия живот, но и за осъзнаване, за преодоляване, за излизане от нейните предели.

Въпреки че още в българския символизъм се разгръщат активно „мощни смислопораждащи полета, организирани около символите на познанието и истината (**огледало, слово, книга** и др.), които са противопоставени на символите на заблудата и неистината (**було, завеса, маска** и др.)“ (Добрев 2000: 207), в българската поезия – особено през втората половина на ХХ век – постепенно започват да се открояват и да се налагат нови варианти на опозицията. В „За вятъра“ на Добромир Тонев например четем: „За някои науката е слънце, ве-

---

¹ Възприятията са практически ограничени и поради особеностите на системата за възприемане. По темата вж. изследването на Claus-Christian Carbon (Carbon 2014).

² Всъщност наличието на фикция (която разчита и на въображение, памет, виждания) поначало предполага, че представеното от и в творбата се приема за реалност (от специфичен порядък), въпреки че зависи от способностите на възприемателя, въпреки че естетическата илюзия „не е статичен ефект със стабилен интензитет, а варира исторически, индивидуално и дори по време на рецепцията на едно и също произведение на изкуството“ (Wolf 1998: 254).

роятно – // мен по ме топят истинските залежи“ („Свиждане със светлината“, 1990) – сякаш в „отговор“ на всеучилищния химн на Стоян Михайловски, докато в „Победителя“ (под текста е изписана 1976 г. – тогава вероятно е създадена творбата) на Георги Рупчев: „Трябваше да се учи за утре, // а аз исках да уча тебе“ („Силните на нощта“, 1991). В стихотворенията на двамата поети се проблематизират познатите начини да се опознае и възможността да се изучи светът. Науката се оказва видяна като недостатъчна, за да приюти човека или да удовлетвори неговите желания. А в крайна сметка през 80-те години на миналия век се наблюдава неедностранно и нееднопланово преосмисляне на образци от предходни периоди, но (най-вече) от литературната традиция. Променя се перспективата спрямо културните завети, техните устои, символните им превъплъщения³.

Антоанета Алипиева смята, че в „Глад“ Д. Тонев „обвинява „Представата“ за грубия сблъсък между илюзиите и живота“; тъй като „Представата“ е „лъжовна вяра в идоли, оптимистични дефиниции за добродетели и градивност“, „най-голямата вина на поетите“, защото те носят отговорност за „краха на илюзиите на цели поколения“; и още: „Представата“, „въображаеми светове“, „илюзии“, „мечти“ – това са измислените територии на предишните поети, неприложими днес, превърнали се в култура, в мъртъв паметник на отминалото време“ (Алипиева 2014: 99). А през десетилетието в лириката се откриват не само усъмняване в издръжливостта на познанието, в представи и противопоставяния между идеалистично и недействително, но и навлизане в зоната на делничното и нощното. По думите на Розалия Ликова тогава настъпват „процеси на преливане на битово определеното и условното, митологичното, неправдоподобното“ (Ликова 1994: 222). Лирическият човек на Тонев, Рупчев и на техните съвременници се оказва не само под натиска на ординарното, оказва се и изправен пред бездни между вътрешния и външния свят, между представи и същности, между истини и лъжи.

Според Пламен Дойнов: „в поезията на Георги Рупчев моделът на писане често използва опозицията между затворения свят на *малкото* битово пространство и безкрая на *големия* свят, на Невидимите и Далечните места. Лирическият субект въвежда тези напрежения между Малко и Голямо, между Битово и Вечно, за да фокусира вниманието върху драмата на собствената си разтерзаност и разпад, върху тяхната неотменимост, върху отмалата на интелегентското безсилие пред насилието на всекидневието, което изпълва самия въздух“ (Дойнов 2018: 256). Напрежения между битовото и вечното, между „плена на очевидното“ и фалша, и приказното, терзания поради „отпора“ на всекидневието се откриват и в творчеството на Добромир Тонев. В „Корона“ например опозицията намира следния израз: „На село, върху дъсчения праг, //

³ Трансформации на модели, нагласи, визии неведнъж се откриват в лирически творби от 80-те години на ХХ век (вж. напр. поеми като „Глад“, „Нежна машина“ (на Д. Тонев) или „Голямата земя“, „Смъртта на Тибалт“, „Гмуркачите“ (на Г. Рупчев).

илюзията царствено умира“, докато в „Глад“ прозвучава различно: „Аз имам право на една утопия, // но тя ще се превръща бавно в ад“ („Нежна машина“, 1984). Както се забелязва, илюзивното фигурира в поезията му и се явява не просто като заблуда, на която има право, не само като израз на неумолимо вътрешно напрежение, а по-скоро като изначално „градиво“ и непреодолим определител в живота: „Последни ще узнаем за смъртта на своите илюзии – // както детето – за смъртта на майка си“ („Свиждане със светлината“, 1990). Лирическият субект пък дори определя себе си като „квартирант в постройките на собствената си фантазия“, в затвор – „замислен като храм“ („Арго“, 1994). Светостта, към която се устремява човекът, се оказва и илюзорна, и потискаща, защото не може да се превърне в истина, в живот, а разминаването между представата и действителността угнетява.

Вратата в устоите е разколебана и в „Уморени от чудото“ на Георги Рупчев. Още в дебютната си книга поетът преназовава света като панаир (не само в едноименното стихотворение) – панаир, потънал в привидности, в шум и безредие, а в стиховете му хората са тревожни; едновременно действителни и „недействителни“; „знаещи всичко, но вече забравили“ („Уморени от чудото“, 1982). Паметта е определена като нетрайна и познанието изглежда илюзорно, щом и човекът, който следва да знае и помни, сам е понякога недействителен.

Общото в поезията на споменатите автори произтича и от близкото по време начало на творческия им път. Първите им стихосбирки излизат съответно през 1979 г. – „Белег от подкова“ на Д. Тонев и през 1982 г. – „Уморени от чудото“ на Г. Рупчев⁴. Тонев обаче не се превръща в говорител на поколението, за разлика от Рупчев. Рупчев още с първата си книга започва да изпълнява подобна роля – най-вече заради високия „коэффициент на поколенческа реторика“. Немалко стихотворения от дебюта му (а и от последвалите го книги) са написани в „първо лице множествено число“, особено „ние“ на поколението: „малко пийнали, сухи и хубаво сресани“, с „незащитени тела“, „белязани“ и питащи се „Каква е нашата вина?“, „плахи, пламенни и малко разкаяни, без да има защо“, „объркани“, „уморени от чудото“ (Дойнов 2018: 253). Честата употреба на колективния субект в лириката му започва да функционира като поетическа авторова емблема. Още тогава се забелязва, че моралните дилеми,

---

⁴ По темата за поколението, към което принадлежат, има различни мнения. Пламен Антов напр. смята, че през годините, в които дебютират, започва промяна на поетическия език, който се насочва към „интелектуализма на „високия“ англосаксонски модернизъм (традицията на Уитман, Йейтс, Джойс, Паунд, но преди всичко Елиът – не само като поет, но и като теоретик)“ (Антов 2016). Твърдението е резонно, но (както и историкът на литературата посочва) не бива да се хиперболизира и да „откъсва“ творците от родния контекст и поради връзки в творбите им със съвременници и предходници („тихата лирика“, априлското поколение...). А Пламен Дойнов дори предлага да мислим за две поколения от и на 80-те години на ХХ век, тъй като отликите в поетическите прояви са немалки (Дойнов 2019: 248 – 257).

изразите на непримиримост или на явно оразличаване, на изтощение от ежедневно-неприемливото, неналично-обезсмисленото и болезнено изживяното битуват смислово обвързани в произведенията му. Всъщност трагическото присъства в подтекста на стихотворенията, поддържа техния тон, заряд, пулс. В същото време езикът му е иносказателен, а на преден план е „пътуването от себе си и обратно към себе си“, вечното пътуване „през множеството ни същности“ (Бакрачева 2000). Според Едвин Сугарев психологическото доминира в лириката на Георги Рупчев, тъй като тя „не се занимава с видимостите и реалиите, а единствено с граничната зона на техните вътрешни проекции, с територията на тяхното размиване и чезнене“ (Сугарев 2005: 9). Лирическият говорител преминава през възприемане на случващото се, през формиране на представа от преживяването, за да се достигне и до „изчезване“, като се обръща внимание и на емоционалното състояние, и на въпроси от типа кое е добро, нравствено, морално.

Връщайки се към начина, по който Добромир Тонев пише, идейно-тематичните пластове в стихотворенията му се изграждат посредством въвличане на цели „културни универсалии“, които са „използвани от поета като интелектуално-моралистични ядра на внушенията“ (Янев 2005). Може да се приеме, че след „тихата лирика“, която се отразява и върху смисловите пространства на текстовете на (част от) следходниците, в развойна линия в родната лирика се превръща „субективизирането“ на културните универсалии, като при „пречупването“ им през личното, дори да е изговорено с „гласа“ на имагинерен колектив, рефлектират и върху типа внушения, засягайки цяла серия питання от сферата на етическото. Както се подразбира, по-рано също се открояват произведения, които имат подобна като вид семантична структура, но при Добромир Тонев не става дума за моментно, за частично проявление, а за постоянно „трасиране“, за удържане на род смислотворчество. В стихотворенията му културните универсалии биват отявлено префункционализирани. Поради състоянието на индивида фигурират различни представи: както наложени, изначално съпровождащи човека или осъзнати, преобърнати, идеалистични или нереализуеми, така и неразбрани или изчерпани, или илюзорни. В същото време се наблюдава постоянен стремеж към обобщаване, към извличане на същината, смисъла, посланията от универсалното през индивидуалното, от разрива между всевечното и нетрайното.

В поезията на Георги Рупчев се смята, че ключово и неизменно място заемат „единствеността, неповторимостта на нещата – встрани от равнодушния, банален марш на еднаквостите, встрани от учестения, но безучастен ход на времето“ (Чернокожев 2007: 11). Но при него пътят и домът „са видени в перспективата на допълващи се, вместо на противопоставящи се топографии, защото конотациите им гравитират около едни и същи усещания – за потиснатост, притиснатост, нереализираност“, а казано с други думи, той пише за пътуването, което по-скоро „може да се предприеме само из менталните изме-

рения, но дори там то води спираловидно надолу, към бездната на собственото безверие и отчаяние“ (Латева 2019: 227).

В лириката на Д. Тонев случките и обстоятелствата са представени така, че да се отнасят и до тяхната извънвремева приложимост, т.е. действията на човека, събитията, чувствата са мислени като симптоматични за начините, по които може да се живее, като извлечени от делника и уникални, но и едновременно като сигнал за константното в битието. В две стихотворения – поставени на две съседни страници в негова книга – проличава как поетът не само редува, но докато редува, слива езиците на ординарното и абстрактното, на ежедневно и философското: „От твоите модели, съвършенство, // нерядко на човек му премалява“; „И все пак да остане малко тайнственост – // спомни си разглобената играчка“ („Арго“, 1994).

Изначална е разликата между двамата поети. Корени се в стила, в поетиката, но произтича от представите за света и личността, от разбирането за тях. При Добромир Тонев се търси опит за обобщение (но не за формална или нарочна констатация, а) за извличане на есенцията от ситуацията. При Георги Рупчев сякаш всичко клони или потенциално се насочва към изчерпване, изгубване, изчезване. А приликите между стихотворенията им се забелязват още при постоянното обръщане на вечните въпроси за съществуването ни и за неговия смисъл към индивидуалните преживявания, към отделеността на човека и (едновременно) към правдата, етиката, морала като насъщни, нужни, като компас за и в заобикалящото, като регулатор и при разпознаването на илюзиите. В резултат илюзивното като тема при двамата поети намира най-явен израз в търсенето на истинското и на истинното сред привидностите, в осветяването на „чуждите наши илюзии“ („Уморени от чудото“, 1982), като се подчертава как процесът рефлектира върху живота, върху състоянието на личността, върху възприетото и върху последиците от него, върху почувстваното и върху усещането за справедливост.

Георги Рупчев например пише в „Зоната“: „човек има право да си търси радост“ („Силните на нощта“, 1991), докато Добромир Тонев си служи с изрази като „право на утопия“, „право на полет“. Очевидно семантична връзка между радост, утопия и полет има, но в поезията им се обговарят „права“, които са поставени пред изпитание, пред възможността да изчезнат. Правата на човека са представени често като пожелани или като имагинерни, т.е. изразени са като илюзивни. Вероятно и затова и илюзиите са „чужди“ по произход, но „наши“ по налагане и по преживяване, т.е. те са преграда пред възможността да се възприема, но често не са родени от самия човек, а идват от социума, от начина, по който се живее (или се налага да се живее). Казано със стихове на Добромир Тонев от „Почти ода“: „Добиваме усещането, че не живеем себе си, // че ни живее някой друг, но лошо ни живее...“ („Нежна машина“, 1984). Несъответствията между възприето и действително довеждат до разрыв в индивида.

Във „Веднъж ли сме умирали от жажда...“ на Д. Тонев илюзивното като тема се разгръща неедностранно. В първата строфа жаждата (за живот) пряко се обвързва с умирането (като „даване на плитко“). Човекът е склонен да не забележи всичко, което има дори когато умира в него, тъй като желае неналичното. Умирането е представено като следствие от възприемането на ситуацията като непреодолима. Лирическият аз осъзнава, че препятствията не съвпадат с убежденията му, въпреки че осъзнаването на несъответствието не решава нищо. Очевидно ситуацията не е изолирана – тя се повтаря („веднъж ли“). А питането на говорителя е реторично, насочено към него самия и последващият текст „проиграва“ отговорите на въпроса от началните стихове.

Строфата продължава с констатация за корените на илюзията в човешкия живот – още от първите години, още дори при детското корито се раждат миражите, още тогава започват разминаванията между възприятията и обективното, т.е. формират се представи в съзнанието, които са измамни. В поезията на Д. Тонев непрекъснато се изразява невъзможността всички илюзии да бъдат преодолені, както и обвързаността на лъжите, в които се вярва, на неистините, които отглеждат човека толкова, колкото и той тях, с началото на човешкия живот. В разглежданото стихотворение мечтаното е въведено и като неясно или дори иреално (и през асоциирането му с миражи, с мъгли). Така изглежда, че няма как да се провиди, да се оразличи истинското от неистинското, истинно от неистинно.

Моралният подтекст (кое е истинното) е засегнат пряко и с „правото на полет“ във втората строфа. Безсилието обаче не води до лишаване на човека от неговите мечти, но и свободата⁵ не е действително проявена, а търсена – налично е правото, макар всъщност да изглежда нереализуемо. Заради повторителността („неведнъж“) стихотворението отзвучава като обобщение. Поради използваните стилово-изразни средства и поради извеждането на повторителната проява на набелязаните случки художественият текст може да се чете и като серия от поетически визии за битието, творба за връзките между пожелано и действително, измислено и измамно, както и за техния неотменим сблъсък. В поезията на Добромир Тонев непрекъснато се трасира през обобщения. Те обаче се извличат от ситуация. Битуват като органична част от произведението и играят ролята на надграждане. През тях се извеждат екзистенциални проблеми.

А във „Веднъж ли сме умирали от жажда...“ са представени различни, повтарящи се ситуации, с които човекът е заставен да се справя. Разболяването (което нередко се среща в различни версии в творбите на поета) например е нееднозначно свързано с илюзивното. Говорителят не само оповестява, че е мечтател, но и показва до какво може да доведе мечтата, ако тя започне да об-

⁵ Според М. Елиаде „символиката на „полета“ изразява неизменно стремежа на човека да скъса със своето положение и да постигне трансцендентност и свобода“ (Елиаде 2002: 126).

себва. Не само моретата са измислени, не само се плува в тях, а дори в резултат може да се хване морска болест. Подчертава се доколко може да повлияе „сливането“ на възприето, пожелано, преживяно, лъжовно. Така неистовият копнеж, посят обаче в свят, в който истината и миражът са неделими, е показан като болест, тъй като замъглява всичко, което може да се преживее, без да води до изход от заблудите. А в следващата строфа поддържането на илюзиите е дори посочено директно в текста, като при упоменаването на бинокъла се подчертава далечността на обекта на желанието, независимо (а и изобщо не се конкретизира) какъв е той. Взирането през бинокъла е довело до белег – сигнал за ранимост, но още повече за продължителността, с която се наблюдава, т.е. за постоянството, което не се превръща в преодоляване или в заличаване на измамното.

Във финалната строфа митичната Колхида (от която Язон и аргонавтите трябва да върнат магичното златно руно) е използвана като метафора за далечната страна, за острова, който човекът цял живот се стреми да достигне, за идеала, удовлетворяването, изобилието. С условност е подсказано, че място като Колхида може би няма. Че може и да я няма, но не е добре да разбира „екипажът“, тъй като дори и без сбъждане мечтата има своето място в битието на човека. Всъщност в лирическият текст се подсказва, че в усилията, в постоянството може да се намери смисъл, че не бива да се възпира нечия целеустременост, да се възпрепятстват чуждите търсения. Узнаването, че все живеем с илюзии, че не виждаме обективно (че може и да се разболеем), не следва да отказва, не следва да се мисли като прекъсване на опитите да се живее, но и се поставя под въпрос способността на човека да възприема, да разграничава илюзивно от действително.

В „Синьо равновесие“ и представата на личността за нея самата е поставена под въпрос, като мечтателното, детското е изправено пред очевидното, необратимото, а тукашното и отвъдното са необединителни; оттам пък идва и болезненото разединение в индивида, потънал в своите илюзии: „Тук няма детски ясли за илюзии – // бавачка ще ти бъде самотата.“ („Свиждане със светлината“, 1990). Няма кой да „отглежда“ или да „възпитава“, човек сам (от зората до края на живота си) отглежда своите заблуди.

В лириката на Д. Тонев илюзивното е част от наивното и детското в човека, от нужния полет към свобода или към удовлетворение, но отпраща и към зловредното, измамното, а и към изваяното от творците. Дори са отхвърлени всички възможности да се помирят „различията, крайностите, формите“ („Арго“, 1994), тъй като са застинали, остарели или невалидни, стеснява се техният смисъл, изчерпват се, привидни са, но едновременно са и насъщни. В неговите стихове четем още: „Да прави с безмоторното си „аз“ // фантазията своите обиколки, // но кой ѝ дава правото на глас // и правото да тиражира болки“, последвано от деня „с две лица“, от „епитафи за слънца“ и „оди в траурни одежди“, а и от въпроса: „Дали са чисти нашите лъжи // и истините ни дали

са верни“ („Свиждане със светлината“, 1990). Пита се защо фантазията има права, но и се отговаря непряко, че тя е винаги различна от действителността. А раздвоението в индивида (помежду тях) се явява като несломимо (ако не се разреши). Раздвоението е неотделимо от конфронтацията между света и човека (с неговите мечти и надежди), но остава породено от същия сблъсък. Според текста така се достига и до усещането за неизбежна, изтощителна повтарителност при живот, който няма как да прекъсне и пораждането на илюзии. А въпросът дали лъжите са чисти, както и дали истините ни са верни, всъщност се отнася до добронамереността, непреднамерената заблуда, която не цели да вреди, но поставя под съмнение всичко, което се приема за неизмамно и добро.

В „Да имаш покрив, а да нямаш дом...“ четем: „Въобразявам си дори, че знам // кога ще дойде мойта черна хрътка“ („Свиждане със светлината“, 1990). На преден план и тук са опозициите привидно – действително, налично – неналично, които се отнасят до илюзията, че би могло да се узнае дори кога смъртта ще дойде. Автоиронично се разглежда способността на човека да предвижда, а и преобръщането на настоящето в предположено утре следва да отговори: защо нямам семейство, защо изобщо съм тук, под покрива, а нямам дом, защо обозримото не се припокрива с идеята за него, но и защо пожеланото е повече заблуда, отколкото истина. Отговор няма. Подобни въпроси се забелязват навсякъде в творчеството на Добромир Тонев.

Истинското и неистинското, животът и смъртта, самотата и как тя може да бъде преодоляна, смисленото и безсмисленото, творческото и „слепотата“ (за възможността да се създава и да оживява създаденото) са сред ръководните идейни опозиции, които пронизват „Ако животът е един антракт“. Стихотворението е посветено на дилемата какво е животът, дали е само „антракт“ и ако приемем, че той е „почивка“ между две действия, то не се ли обезсмисля. Действието, движението, участието в „постановката“ следва да са определители за мястото, което човекът заема. Но и тук, както при „Да имаш покрив, а да нямаш дом...“, използваното на определени места в текста бъдеще време отзвучава като пожелание, а не като преодоляване на затвореността, страха или екзистенциалната тревога. Заявява се, че хората (сякаш към тях се отнасят онези, които не са измамници и безделници), палячовци и вещи (играещите роли и бездействените), всички ще си намерят мястото, но категоричността идва с ироничен подтекст („когато ще сме някак си умрели“, „ще падне смях“). Единственото решение пред човека остава да сътворява. А раздвоението е изначално („И откъде дойде, проклето раздвоение? // О, не водете никога деца на погребение“ („Нежна машина“, 1984) – според друга творба на поета.)

Подобен проблем се открива и в „Голямата земя“ на Георги Рупчев. „Голямата земя“⁶ е диптих (състои се от две незаглавени части) за изгубването,

⁶ Още със заглавието си текстът ни препраща към „Пустата земя“ – към поезията на Т. С. Елиът (която Георги Рупчев познава добре, превежда, използва стихове като епиграфи на творбите си). Според Иван Христов: „И „Пустата земя“ и „Голямата

за различните хора, които сме по време на живота си, за временното ни пребиваване и дали то оставя следа, какво избираме и защо го избираме, за знаците на света, чийто смисъл забравяме или отказваме да възприемем. Част от парадоксите в поемата са по-скоро съотнасяния: повече са хората, които не остават, личностите, които сме били, които създаваме, но са повече и все повече, защото изчезват в „земята“ на вечното безмълвие. С други думи, заглавието е метафора за място отвъд видимото, едновременно реалия във вътрешния свят на човека, но и пространство на замлъкването, на смъртта.

В първата част се използва колективен говорител. Във втората лирическият аз се обръща към себе си, в особена монологична форма, в опит за осъзнаване, за разбиране на индивидуалността. Идеино цялата творба обаче се движи към чезненето, тъй като да разбираме кои сме, как сме поставени в света, означава пак и пак да мислим за процес. Ние сме различни хора в различни етапи от живота си, но за да бъдем различни, част от нас се погубва: „един след друг напускам себе си, // един след друг се връщам друг при мене“ („Смяна на нощната стража“, 1986). Напускането на хората, които все пак сме (да напуснем познатото си аз), е последвано от завръщането, от опознаване наново на новата ни същност, от приемане на настъпилата промяна.

Като ориентир в поемата работят повторенията. Акцентирането върху една или друга лексема, употребата на синоними, реторическите похвати, движението в кръг като при изгубване, което не достига до завършек, цялостната архитекtonика на текста дори показват, че внушението се постига чрез „свиване“ на перспективата. Свиването проличава при преминаването от колективния говорител към субективния, към аза във втората част. През смяната на говорителя изкрystalизира отчасти и идеята, заложенa в стиховете, че принципите, които движат всичко, движат и нас, че процесите по тип са еднакви, но как ги разбираме, доколко илюзивното възпира разбирането, е пътуване, което предполага индивидуалността да декодира, да премисли, да преживее процесите.

Различно, но не и в противовес на вече написаното, отзвучава илюзивното като тема в „Отдалечаване от въздуха“. Произведението се състои от четири четиристишни строфи, като за финални на всяка от строфите е избран стих, който не само е „сбит“ и смислово катализира, разслоява емоционално, но и преобръща идейно заложеното в предходните. Така композиран текстът води и към финала, който, положен върху заглавието, разкрива обезверения и неспособен да живее човек, лишения от вярата, от себе си, „отдалечен“ от жи-

---

земя“ са творби, които представляват фрагмент в други фрагменти, своеобразен палимпсест, като втората творба съдържа първата“ (Христов 2021). Поемата на Г. Рупчев е част от диалог: едновременно отговор и поетическо преосмисляне на текста на Т. С. Елиът. И в двете творби се открива движение „отвън навътре“, „от едно външно противопоставяне между две епохи към дълбинните метафизични и културфилософски проекции“ (Христов 2021).

вотворното. Стихотворението е своеобразно търсене, израз на вечното пътуване, без да се достига до място, истина или цел. Невидимото остава недостижимо (тема, предпочитана от Г. Рупчев). Вярва се в евтино, в ерес, в илюзия. В резултат обръкването не може да бъде преодоляно, а и умората възпрепятства, не позволява да се познае чудото дори и ако то е наоколо. Без да е религиозна, тематично творбата се отнася и към верското и защо то е съществено за живота, дали изобщо се живее, ако се вярва в лесносмилаеми лъжи. Вероятно затова и след първата строфа се натрапва застиналостта, сякаш смърт отвътре, изпреварила физическата, или по-скоро се изобразява състояние между живота и смъртта („нито живи, ни мъртви“).

И в „Смяна на нощната стража“ (както и в „Отдалечаване на въздуха“, а и по принцип в лириката на Георги Рупчев) поетическият сюжет е по-скоро само „основа“. Произведението може да се раздели на две части, като ключово за подялбата се оказва изреждането: „сврачава се, почистиха, затварят“ („Смяна на нощната стража“, 1986). Изброените действия са част от изграждащите контраста между статичното (т.е. наглед описателно) начало и динамичното от момента, при който хората напускат галерията.

И „Смяна на нощната стража“ обаче, както всички стихотворения на поета, може да се прочете поне по няколко начина: творба за заплахата от хората, които стоят в сянка и дебнат своя момент, за да нанесат вреда, или като обръщане към „портретите“ на незабелязаното или към изкуството, на което не се обръща внимание. Всъщност при отсъствието на хората заживява невидяното, пренебрегнатото, което може да приеме, че се отнася до произведението на изкуството, но и до вътрешни състояния на човека, а защо не и до всичко, на което виждаме само застиналата страна, до илюзията, която „показва“ света като през криво огледало.

В последната строфа изглежда, че е използван баладичен епизод, чрез който по-скоро се изразява общото между незабелязаното (което оживява при тъмнината, при самотата си) в изкуството, индивидуалността, социума. Може да се премисли и през клишираната фраза: монетата винаги има и друга страна, но не винаги осъзнаваме, че тя съществува. Епизодът може да се прочете и като проекция на неосъзнатото, което във „вътрешната галерия“ излиза от картината, проявява се и въздейства върху човека. А чакащият в мрака, изскочил от портрета, е амбивалентна фигура. Сякаш е заплахата, но видяна от мрака и обезсмислена, ако ще е страх, който не влияе на пръв поглед на никого. Накратко: стихотворението тематизира невъзможността да се разкрие всичко, въпреки че завесата е повдигната, въпреки че необяснимото (както чудото) се случва, има ли кой да го забележи, дали то е действително. Остава безотчетно и питането: дали невидяното определя кои сме, какви сме, как живеем.

Илюзивното е засегнато и в „Превъртане на световите“⁷. Тук се извежда идеята, че каквото индивидът проектира, това и живее, а безползното и

⁷ След първия прочит веднага като отличителни започват да се открояват отраженията от Далчевата поезия, особено „Повест“, но и характерологичното, специфич-

напразното могат да се повтарят дотам, че да се превърнат в модел за човека. Творбата е рамкирана от две констатации (в началото и в края), които сами по себе си отвеждат към представата, че миналото е само предположение. При финала дори завладява мълчанието, което (както изчезването) често е тематизирано в Рупчевата поезия. Забравеното мълчание е фонът, не само фон на моментното пребиваване на наемателя, но фон и изобщо на човешкия живот. Така произведението пита: ако сме заети с напразното, безползното, как да помним, как да мислим безкрая, ако сме затворени в ординарното, виждаме ли града, познаваме ли света? Ежедневието е така устроено, че да преминава от живеене към напускане, от шума на дните към мълчанието, от бързана, ангажираност, от заблудата, че така се води смислен живот, през липсата, но пак обратно към стаята, в която вече тя (предполагам друг наемател) идва, вижда се, отразява се в огледалото, с илюзията, че се разпознава, но отново – за да изчезне. А през първите и заключителните стихове в сегашно време се преминава от „тук сме“ до „няма ни“, през своеобразно „превъртане на световите“.

В лириката на Г. Рупчев илюзивното е обвързано и с невъзможността на човека да се довери изцяло на възприятията си: „и не знаеш билото преди // бе ли всъщност или сега го измисли“, понякога липсата на заблудата не променя ситуацията: „Нямаше в какво да се излъжа вече. // Безпощадна, белотата ми каза: // „Спри!“; „Знам го, зная ги твоите фокуси“ („Силните на нощта“, 1991). Докато в „Смъртта на Тибалт“ Тибалт е представен като „изкупителна жертва на фантазията“, „опълчил се срещу поредната лъжа“, а лирическият говорител заявява: „Не вярвам, че това е нашият реален свят: // просъница“, сякаш реалният свят сам изключва, премахва истинското от себе си: „Тъй често непонятното и маскарадните са истини, // обзети от безумие и освидетелствани, // за да не бъдат произнесени“; „животът е недостоверен“; дори да сме „срещу заплахите // на всяко прекомерно знание, превърнато в невежество, // на всяка прекомерна вяра, превърната в неверие, // на всяка прекомерна сила, превърната в безсилие“ („Силните на нощта“, 1991). Така в Георги-Рупчевата поезия илюзивното може да се мисли и като резултат от обезсмислянето, но и при осъзнаване на заблудата не настъпва промяна в убеждението на човека. Несъответствието остава.

Илюзивното като тема присъства многостранно в лириката на Добромир Тонев и Георги Рупчев⁸. Темата се отнася към различни „разминавания“ между убеждението на човека и действителността, но и до разрывите, които се формират в резултат от преживяването и от осъзнаването на т.нар. размина-

---

ното за Рупчевата лирика през метафората за превъртането на световите, за кръговото движение в и на битието.

⁸ Разгледаното в статията следва да се допълва и да се премисля, тъй като не изчерпва всички възникнали мимоходом (или неупоменати) въпроси. Може например да възникне въпрос дали при всички поети от десетилетието темата се реализира еднакво, макар да изглежда, че отговорът се подразбира.

вания между възприето и налично. В стихотворенията и на двамата илюзивното се проявява както обвързано неразривно с морално-нравствени дилеми, с въпроси за индивидуалността и нейната екзистенция, но и с усъмняването в изградените лични и обществени представи, с непреодолимостта на заблудите, с тежнението за всеобхватната неустойчивост на човека. При Тонев често привидното се отнася и към детското, наивността, мечтателността, нуждата от свобода, но и към срастването на личността с илюзиите, към самоизлъгването, дотам че друг сякаш да ни живее, както и към вината на създалите отминали идеалистични и все пак обречени представи. При Рупчев недостоверността произтича и от прекалеността, но и от вярата в евтини ереси, от вътрешно и напрежение, от възприятия и сетива, които са уморени от очакване на чудо, което и да е налично, може да е лъжа, но и да не е, може да остане неразпознато, дотолкова, че човек се изгубва, че дори и себе си не може да разпознае при поредното „превъртане на светове“, че и понякога липсва, тъй като – както всичко в непрестанно подвижното ни битие – той заминава, завръща се, изчезва. И при двамата дори и да се разграничи илюзивното от действителното, осъзнаването не довежда със себе си кардинални промени. Илюзията продължава да живее.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алипиева 2014: Алипиева, А. *Българската лирика: „забутаното“ поколение от 80-те години на XX век*. В. Търново: Слово. // **Alipieva 2014:** Alipieva, A. *Balgarskata lirika: „zabutanoto“ pokolenie ot 80-te godini na XX vek*. V. Tarnovo: Slovo.

Антов 2016: Антов, П. Младата поезия на 80-те между Запада и Изтока. – В: *NotaBene*, бр. 31 // **Antov 2016:** Antov, P. Mladata poeziya na 80-te mezhdu Zapada i Iztoka. – In: *NotaBene*, br. 31 <<http://notabene-bg.org/read.php?id=361>> [09.10.2022].

Бакрачева 2000: Бакрачева, А. „В часа на вечерното свиване“: Георги Рупчев. – В: *Заложби на отвореността*. Варна: LiterNet, 2000 // **Bakracheva 2000:** Bakracheva, A. „V chasa na vechernoto svivane“: Georgi Rupchev. – In: *Zalozhbi na otvorenostta*. Varna: LiterNet, 2000 <<https://liternet.bg/publish/alba/zalozhbi/grupchev.htm>> [01.09.2022].

Добрев 2000: Добрев, Д. *Символите в творчеството на българските символисти*. София: Сиела. // **Dobrev 2000:** Dobrev, D. *Simvolite v tvorchestvoto na balgarskite simvolisti*. Sofia: Siela.

Дойнов 2018: Дойнов, П. *Поколение и поезия. 1956 – 1989*. София: Кралица Маб. // **Doynov 2018:** Doynov, P. *Pokolenie i poeziya. 1956 – 1989*. Sofia: Kralitsa Mab.

Елиаде 2002: Елиаде, М. *Митове, сънища и тайнства*. София: Прозорец. // **Eliade 2002:** Eliade, M. *Mitove, sanishta i taynstva*. Sofia: Prozorets.

Камбъл 2007: Камбъл, Дж. *Творческа митология*. София: Рива. // **Kambal 2007:** Kambal, Dzh. *Tvorcheska mitologiya*. Sofiya: Riva.

Латева 2019: Латева, Т. Време-пространствени ориентири в стихосбирката „Смяна на нощната стража“ на Георги Рупчев. – В: *Проглас*, год. XXVIII, кн. 2, 2019, 220 – 228 // **Lateva 2019:** Lateva, Tr. *Vreme-prostranstveni orientiri v stilhosbirkata*

„Smyana na noshtnata strazha“ na Georgi Rupchev. – In: *Proglas*, god. XXVIII, kn. 2, 2019, 220 – 228 <<https://journals.uni-vt.bg/proglas/bul/vol28/iss2/8>> [04.09.2022].

Ликова 1994: Ликова, Р. *Поезията на седемдесетте и осемдесетте години*. София: БАН. // **Likova 1994:** Likova, R. *Poeziyata na sedemdesette i osemdesette godini*. Sofiya: BAN.

Сугарев 2005: Сугарев, Е. Георги Рупчев, или поетика на чезненето. – В: *Литературен вестник*, год. XIV, бр. 5, 4 – 10.02.2015, 9. // **Sugarev 2005:** Sugarev, E. Georgi Rupchev, ili poetika na chezneneto. – In: *Literaturen vestnik*, god. XIV, br. 5, 4 – 10.02.2015, 9.

Христов 2021: Христов, И. Георги Рупчев и голямата пуста земя. – В: *LiterNet*, 12.03.2021, № 3 (256) // **Hristov 2021:** Hristov, I. Georgi Rupchev i golyamata pusta zemya. – In: *LiterNet*, 12.03.2021, № 3 (256) <https://litenet.bg/publish14/i_hristov/rupchev.htm> [07.07.2022].

Чернокожев 2007: Чернокожев, В. Последният бард на модерната класика. – В: *Литературен вестник*, год. XVII, бр. 36, 7 – 13.11.2007, 11. // **Chernokozhev 2007:** Chernokozhev, V. Posledniyat bard na modernata klasika. – In: *Literaturen vestnik*, god. XVII, br. 36, 7 – 13.11.2007, 11.

Янев 2005: Янев, В. Поезията на Добромир Тонев. – В: *LiterNet*, 20.07.2005, № 7 (68) // **Yanev 2005:** Yanev, V. Poeziyata na Dobromir Tonev. – In: *LiterNet*, 20.07.2005, № 7 (68) <https://litenet.bg/publish13/v_ianev/d_tonev.htm> [07.07.2022].

Carbon 2014: Carbon, C. Understanding human perception by human-made illusions. – In: *Frontiers in Human Neuroscience*, Vol. B, Article 566, July 2014. <www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2014.00566/full> [10.10.2022]

Fish 2009: Fish, W. *Perception, Hallucination, and Illusion*. New York: Oxford University Press.

Roediger 1996: Roediger, H. L. Memory Illusions. – In: *Journal of Memory and Language*, Vol. 35, pp. 76 – 100.

Taylor, Brown 1988: Taylor, Sh. Brown, J. Illusion and Well-Being: A Social Psychological Perspective on Mental Health. – In: *Psychological Bulletin*, Vol. 103, No. 2, pp. 193 – 210.

Wolf 1998: Wolf, W. Aesthetic Illusion in Lyric Poetry? – In: *Poetica*, Vol. 30, No. 3/4, pp. 251 – 289.